

TÜRK

2023, Yıl/Year: 11, Sayı/Issue: 33, ISSN: 2147-8872

TÜRK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi
TURUK International Language, Literature and Folklore Researches Journal

Geliş Tarihi / *Date of Received*: 21.04.2023
Kabul Tarihi / *Date of Accepted*: 05.06.2023

Sayfa / *Page*: 108-122

Research Article / Araştırma Makalesi

Yazar / *Writer*:

Dr. Recai BAZANCİR

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Özalp MYO

recaibazancir@yyu.edu.tr

ORTA ASYA'DAN ANADOLU'YA GÖÇ SONRASINDA TÜRKLERİN YAŞADIĞI KÜLTÜR DEĞİŞİMLERİNİN VE GÖÇ UNSURLARININ BAZI FOLKLORİK METİNLERE YANSIMASI

Öz

Bir kültür ögesinin başka bir topluma göçmesi, yeni bir toplumu etkilemesi ve o toplum tarafından benimsenmesi karmaşık bir olaydır. Bu kültürel göç olayı 19. yüzyıldan itibaren antropologlar tarafından araştırılmış, bu konuda teoriler ileri sürülmüş ve tartışmalar yapılmıştır. Varılan sonuçlardan bizi en çok ilgilendiren nokta şudur: Yeni çevrelere göçen kültür öğeleri yeni bir sosyal ve doğal çevrede insanlar tarafından kabullenilip, insan kişiliğine mal edilmiştir. Örnek verilecek olursa, kahramanlık destanları göçebe toplumun en baskın edebiyat türü olarak kabul edilmektedir. Dünyanın en büyük destan geleneğini Asya'da Türkler yaratmıştır. Müzik, şiir, atasözü, efsane, tarih, toplumun etnografyası ve inanışları bu destanlarda ifadesini bulmaktadır. Orta Asya'dan Anadolu'ya göçen ve Anadolu'nun zengin sözlü kültür geleneğine uyum sağlayan âşıklarımızın yarattığı edebiyat, şiirden ve şiir nesir karışımı bir tür olan aşk hikayelerinden oluşmaktadır. Bu aşk hikayeleri bize göçebe ve yerleşik kültür arasında kurulan sentezin başka bir örneğini vermektedir. Kültür göçlerinden ve kültür etkilenmelerinden sonra oluşturulan metinler, kültürel değişimin sözlü gelenekten yazılı eserlere nasıl aksettiğini, zaman içinde ne gibi değişimlere uğradığını bizlere açıkça göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Âşıklık Geleneği, Destan, Hikâye, Göç, Folklor

THE REFLECTION OF THE CULTURAL CHANGES AND THE IMMIGRATION ELEMENTS OF TURKS AFTER MIGRATION FROM CENTRAL ASIA TO ANATOLIA IN SOME FOLHLORICAL TEXTS

Abstract

It is a complex event for a cultural element to migrate to another society, to affect a new society and to be adopted by that society. This cultural migration event has been researched by anthropologists since the 19th century, theories have been put forward and discussions have been made on this subject. The point that interests us the most from the conclusions reached is the following: Cultural elements that migrated to new environments were accepted by people in a new social and natural environment, and they were attributed to human personality. For example, heroic epics are accepted as the most dominant literary genre of nomadic society. The Turks in Asia created the world's greatest epic tradition. Music, poetry, proverb, legend, history, society's ethnography and beliefs find their expression in these epics. The literature created by our minstrels, who migrated from Central Asia to Anatolia and adapted to Anatolia's rich oral culture tradition, consists of love stories, which is a mixture of poetry and prose. These love stories give us another example of the synthesis between nomadic and settled culture. The texts created after cultural migrations and cultural influences clearly show us how cultural change is reflected from oral tradition to written works, and what kind of changes it has undergone over time.

Keywords: Minstrelsy Tradition, Epic, Story, Migration, Folklore

Giriş

Göçün kültür dünyamıza etkisi, savaşlarla beraber yeni imparatorlukların ve devletlerin kurulmasından sonra vücut bulmaya başlamıştır. Yaşadığımız topraklar tarih boyunca istilalara ve fetihlere tanıklık etmiştir. Bunun sonucunda oluşan heterojen kültürel normlar, farklı inançlar, çeşitli medeniyetlerin zengin folklor envanterleriyle harmanlanarak bugüne kadar gelmiştir. Anadolu topraklarında oluşmaya başlayan bu kültürel etkileşim ilk önce Selçuklu Sultanlığının kurulması (1038-1194) ile, özellikle 1071'de Malazgirt'te Bizans ordularının bozguna uğratılmasından sonra Türkmen göçlerinin Anadolu'ya akmasıyla başlamış ve ikinci büyük göç dalgası Moğol istilası ile gelmiştir (1221-60). Bu gelişmelerden sonra 1261'de benzer bir göç dalgası daha gerçekleşmiş ve Batı Anadolu'nun ele geçirilmesi sonucunu vermiştir. Bu göç dalgaları elbet Türk kültürünü de beraber getirmiştir. Ancak bu kültür Türkler daha Horasandayken İslamiyet'le temas etmiş ve onunla etkileşmelere girmişti. Anadolu yolunda da Selçuklu İmparatorluğunun kurulması ile; İranlılar ve Araplarla kültür alışverişinde bulunulmuştur. Türk kültürünün Anadolu halklarının kültürü ile ilişkisini incelemek için, daha çok Asya'yı bir kültürel çekirdek olarak görmeye meyilliyizdir. Bir efsane ile izah etmek gerekirse, Ahmet Yesevi bir yanar dalı atmış, bu dal yanarak gelip Sulucakaraöyüğe düşmüştür. Yani Yesevi'nin etkisi tek yanlı bir etken olarak Anadolu'ya yerleştikten sonra bu köklü kültür daha sonra, Hacı Bektaş Veli'nin kurduğu Bektaşiliği de etkilemiştir.

Sosyal psikolojinin verilerine göre insan kişiliğinin oluşması mihaniki bir etkilenme değildir ve sadece dışardan gelen etkenlerden oluşmamaktadır; ancak süreli bir şekilde insan ilişkileri içinde var olmaktadır. Bu oluşum ve değişimde bir yandan insanın kendi yapısı ve kültürü, bir yandan da dışardan gelen itelemeler (stimuli) rol oynamaktadır (Sherif 2015: 96). Darwin'e göre yalnız kültür öğeleri değil, canlılar bile yeni çevrelerden etkilenmektedir. Darwin, Pasifik okyanusundaki takımadalarda yaşayan ispinoz kuşları üzerinde şöyle bir gözlemde bulunmuştur: Aynı kuşlar oldukları halde yaşadıkları farklı adalar bu kuşlarda gözle görünür bazı değişimler yapmıştır (Adıvar 1964: 395). Kuşların hayatındaki çevreye uyum elbet insan kültürlerinde de görülmektedir.

Folklor bilginlerinin masallar üzerindeki çalışmaları iki kültürde benzer kültür birimlerinin görülmesi, sadece bir kültürden ötekine göçtüğünü göstermemektedir. Benzer uygarlık düzeyinde bulunan insanlar benzer kültür birimlerini birbirinden haberleri olmadan da yaratabilmektedir. Burada 19. yüzyıl İngiliz Antropoloji okulunun önemli bilim adamlarından olan Andrew Lang'ın teorisini hatırlatmak istiyoruz. Bütün masalların Hint veya Mısır'dan dünyaya yayıldığı görüşüne karşı gelen bu teoriye "Polygenesis", yani çok kökenlik adı verilmiştir. Lang'a göre "hikayelerdeki benzer birimler birçok coğrafyada görülen birbirinden bağımsız halk yaratmalarından kaynaklanmaktadır." (Thompson 1955: 380). Bir örnek vermek gerekirse hem Asya Şamanlığında hem Anadolu'da eskiden beri görülen ağaç, dağ ve göl kültürü ele alınabilir. Türk Şamanizm'inde ağaçlar, dağlar, göller ve nehirler kutsal sayılmaktaydı (Ocak 1983: 76-87). Buralar Türklerin Issı (sahip, efendi) adını verdikleri ruhların yaşadığı yerlerdi. Aynı inanç Roma ve Bizans çağlarından beri Anadolu'da da mevcuttu. Kutsal sayıldıkları için böyle yerler kişinin malı olamazdı. Çünkü, Ana Tanrıça Kibele buralarda yaşıyordu. Bu inanış, göl, ırmak, orman ve dağların kişinin malı olmayacağı şeklinde Osmanlı ve Türk kanun ve Anayasalarında 1960'lara kadar yaşamıştır.

1960'larda bir varlıklı bir Bey, Bafa gölü benimdir diyerek köylülerin gölde balık tutmalarını yasaklamıştı. Uzun tartışmalar sonunda Anayasa'nın hükmü uygulanmış ve göl köylülere açılmıştı. Ama bu komşuluk, savaş, ticaret, istila nedenleriyle kültürler arasında alışveriş ve etkilenme olmayacağı anlamına gelmemektedir (Başgöz 2003: 113-114).

Asya'dan Anadolu'ya göçen atalarımız başta at olmak üzere daha çok hayvan yetiştiren bir göçebe toplumunun üyeleri idi. Aralarında, yeni yurda gelmeden daha evvel Asya'nın verimli vadilerinde tahıl ve sebze yetiştiren guruplar da yok değildi. Ancak büyük çoğunluk göçebeydi. Anadolu'da ise daha neolitik devirde sulu tarım yapmaya başlayamamış olan yerleşik- tarımcı toplumlar ve onların ardılları yaşıyordu. Bu topluluklar yalnız tarımcı değillerdi, ticaretle de uğraşıyorlardı. Gelişmiş bir el sanatları vardı ve yapı tekniğinin ustaları idiler. En az 20 milyon insan barındıran bu topraklarda, Asya'dan yola çıkıp, kona göçe yorulan Türkmen ve Oğuzlar göçebe hayatını artık sürdürmeyecekti. Türklerin kurduğu Selçuk ve Osmanlı imparatorlukları, başlangıçta göçebe de olsalar, yerleşik imparatorluklar haline gelmişti. Göçebeyi kontrol etmek ve ondan vergi toplamak kolay olmadığı için bu İmparatorluklar göçebelere ya Batı Anadolu'ya yönlendiriyor veya kondurup, yerleştiriyorlardı. 15. yüzyılda Anadolu'da halâ göçebe hayatı yaşayan sadece küçük bir topluluk kalmıştı. Bu sosyal yapı değişmesi, yani göçebelikten yerleşik- köylü hayatına evrilmek Türk toplumunun

geçirdiği ilk köklü devrimdir. İkinci büyük devrim köylü-tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiştir ki, şimdi bunun sancıları yaşanmaktadır. Bu yapı değişmesi Asya'da ve Anadolu'ya gelirken Budizm, Taoculuk, Mazdeizm ve Müslümanlık gibi çeşitli dinlerin ve genel olarak Çin ve İran kültürünün etkisinde kalan Türk kültürünü sosyo-kültürel bağlamda hemen her alanda etkilemişti. Özetlenecek olursa, Anadolu'da yoğrulan Türk kültür sentezi bu değişimle oluşmuştu. Bu sentezin yapısında hangi kültür öğelerinin bir araya geldiği bazı örneklerle aşağıda açıklanmıştır.

1. Türk Kültür Sentezi ve Oluşan Sözlü ve Yazılı Kültür Öğeleri

Wilhelm Radloff'un gözlemine göre destan, Türklerin bir çeşit kültür ansiklopedisi olarak adlandırılmaktadır (1866: 294-295). İlhan Başgöz destanın Avrupa'ya at üstünde gelen bozkır ırkları tarafından getirildiğini ileri sürmüş ve bu anlatıların kültürel etkileşimle beraber çeşitlenip farklı varyantlara kavuştuğunu ifade etmiştir (2003: 57). Destan göçebe toplumunun edebiyat türü idi ve bu toplumu idare eden Hanların ve Beylerin kahramanlıkları destan içeriklerinde anlatılmaktaydı. Destan anlatan tümünden bu düzenin sözcüsü idi, kendi maceralarını anlatmaz, göçebe aristokrasisinin savaş türkülerini söylerdi. Savaş göçebenin hayat tarzı idi, ona esir ve ganimet getiriyor, yeni yaylımlar sağlıyordu.

Bu destan zincirinin bir parçası olan *Dede Korkut Destanı* Anadolu'ya Türk göçleri ile gelmiş, orada kısa bir zaman yaşamış, 15. yüzyılın ikinci yarısında yazıya aktarılarak kaybolmuştur. Çünkü yerleşik- tarım toplumu göçebenin savaş türkülerini sevmemekteydi (Başgöz, 2003: 57). Göçebe hayatının ayrılmaz bir parçası olan savaş, yerleşik tarımcı için yıkım olmaktaydı. Savaşa giden köylünün toprağı sürülemiyor, tohumu ekilemiyor, ekini biçilemiyor, ambara taşınamıyordu. Birinci Dünya Savaşında bile erkekleri savaşa giden kadınların çifte koşularak toprağı sürdüğü görülmüştür. Sonra, Hanlar ve Beyler düzeni kaybolmuş, onun yerini güçlü bir bürokrasi ile edinilen teokratik imparatorluklar almıştır ve Ozan İstanbul'da oturan Sultanları tanımadığı için onların savaş türkülerini söyleyememiştir (Başgöz 2000: 129-130). Böylece, sosyal temelini kaybeden destan anlatıcısı Ozan da Anadolu'da yaşayamamış ve onun yerini 16. yüzyıldan itibaren Âşık veya Saz Şairi olarak tanımlanan yeni sanatçı tipi almıştır.

2. Anadolu Âşıklık Geleneğinin Ortaya Çıkışı

Bu yeni sanatçının (âşığın) hayatı ve yarattığı edebiyat Anadolu'ya göçen Türk kültürünün burada oluşturduğu sentezi incelemek için bize iyi bir örnek sunmaktadır.

Lewis & Lambton'a göre, âşık edebiyatı Batıni tekkelerinde oluşmuştur. Bu tekkeler, göçebe düzeni dağılınca ortaya çıkan otorite yokluğunu doldurmaktaydı. Tekkenin başında Medrese eğitimi görmüş şeyhler vardı. Bunlardan bazıları kendilerine, ilahi anlamda Âşık veya Hak Âşığı diyorlardı (1977: 299). Göçebe düzeninde Hanların ve Beylerin otoritesi altında yaşayan Ozan, ona benzer bir otoriteyi bu tekkelerde bulmuş ve kendisine Âşık adını vermeye başlamış ve şiirlerini Âşık adı ile söyleyip yazar olmuştur. Bu Âşık tipinde, onun yarattığı edebiyatta bir yandan Şamanlıktan, bir yandan Türk destan geleneğinden, bir yandan da bir kent Müslümanlığın mistik yorumundan gelen etkiler görülmektedir. Şurası dikkate değer ki, Ozan adının kendisi de İran kökenlidir. Pers İmparatorluğu devrinde sihirbaz, hikâye anlatan ve

zengin ve fakir halkı eğlendiren sanatçılara Gosan deniyordu. Ozan adı Gosan'ın değişerek Türkçeleştirilmiş şeklidir (Başgöz 2000: 129-134).

Başgöz'den özetlenecek olursa, âşıklarımızın bir kısmı, bu sanatı rüyada bir Pir elinden aşk şarabı (dolu) içerek elde ettiklerini söylerlerdi. Bu aşk badesini içen genç, ertesi sabah uyanırdı ki, saz çalma ve şiir söyleme yeteneğini öğrenmiş, aynı zamanda da rüyada kendisine Hızır veya başka bir kutsal kişi tarafından gösterilen güzel bir kıza âşık olmuştur. Bu rüya, Şamanların mesleğe giriş törenlerinden izler taşımaktadır (1966: 1-20). Bu rüya anlatılarında görülen aşk, aşk badesi, pir gibi terminoloji ise Müslüman mistiklerinden gelmektedir. Bunlardan başka, bu şiirin ilk örneklerinde hem biçimde hem konularda, Dede Korkut Destanından gelen öğeler bulunmaktadır.

İnceleme

1. Destanlardan ve Âşıklık Geleneği Sözlü Ürünlerinden Bazı Örnekler

Âşık şiirimizin kurucularından sayılan Kaygusuz Abdal koşma biçiminde şiirler yazan ilk Tekke şairidir. Koşma dördlüklerden oluşur ve koşmanın birinci dördlüğü “*abcb*” dir, ondan sonraki dördlükler “*dddb*, *eeeb*” olarak devam etmektedir. Kaygusuz Abdal, bir şiirinde bu biçimden kopmaktadır. Bu şiirden iki dördlük aşağıdaki gibidir:

Dedim ey dilber kulunam= 5+3=8.

Yürü hey torlak der. 3+3 = 6

Sen dahi yolunmamışsın= 3+5=8

Sözlerin taslak der. = 3+3=6

Dedim ey dilber lebinden= 5+3=8

Bir buse versen n'ola= 3+4= 7

Alnına sapan kayası= 3+5=8

Ensene tokmak der=3+3=6 (Gölpınarlı 1992: 253).

Koşmanın yapısı, uyak düzeni hatta konusu ile hiçbir benzerliği olmayan bu şiir Dede Korkut destanındaki ritmik nesre benzemektedir. Kaygusuz Abdal'ın önündeki ilk edebi örnek, kuşkusuz dstandır. Kaygusuz bu şiirde dstandan esinlenmiş olduğu düşünülmektedir. Bundan başka Kaygusuz Abdal'ın kadının kötüsünü anlatan bir şiiri de Dede Korkut Destanında görülen kötü kadın anlatımı ile benzer temayı işlemektedir. Bu şiirden bazı dördlükler aşağıdaki gibidir:

“*Eksik avratın kötüsü*

Dizini dikip oturur

İşinin kolayın bilmez

Yüzünü yıkip oturur

Yata yata karnı şişer
Eşiğin başında işer
Bitler kanatlanmış uçar
Sirkeye bakıp oturur

Çocuklar oynar aşığı
Köpekler yur bulaşığı
Karga da kapmış kaşığı
Havaya bakıp oturur

.....

Kaygusuz aydur atılmaz
Pazara çeksen satılmaz
Soyunup koyna yatılmaz
Bir manda çöküp oturur” (Gölpınarlı 1992: 247).

Dede Korkut Destanı kadınları dört bölüğe ayırmıştır. Bunlardan sonuncusunu destan şöyle anlatmaktadır:

“Geldik ol kim nice söyler isen bayağıdır, evine yazıdan yabandan bir udlu (hatırlı) konuk gelse, er adam evde olsa ona dese ki dur etmek getir, biz de yiyelim, avrat aydur: Neyleyeyim, bu yıkılacak evde un yok elek yok, deve değirmenden gelmedi, der. Ne gelirse benim sağrıma gelsün deyü elin götüne urur, yönün eğer ve sağrısın erine döndürür.” (Gökyay 1966: 3).

Âşıklarımızın yarattığı edebiyat, şiirden ve şiir nesir karışımı bir tür olan aşk hikayelerinden oluşmaktadır. Bu aşk hikayeleri de bize göçebe ve yerleşik kültür arasında kurulan sentezin başka bir örneğini vermektedir. Anlatımı bazan bir hafta sürebilen bu hikayeler Anadolu’da destanın yerini almıştır. Hikâyeyi, Ozan’ın ardılı olan Âşık anlatır ve hikayedeki türküleri, yeri geldikçe bir müzik âleti olan saz eşliğinde hem çalıp hem söylemektedir.

Hem Âşık şiirinde hem halk hikayesinde söylenen türkülere eşlik eden sazın kendisi bile dikkate değer bir Anadolu sentezi olarak görünmektedir. Saza benzer müzik âletleri Orta Doğuda çok eskiden beri bilinmekteydi. Akad’larda Hz. İsa’dan evvel 3. binyılda kayalara çizilen böyle bir saz kabartması bulunmuştur. Bu saza benzer müzik aleti, 2. binyılda Doğu Akdeniz’e, oradan Orta Doğuya ve İran’a yayılmıştır. Benzer duruma Hititlerde, Hurri’lerde pek çok örnekte rastlanmıştır. Bu saz; Hitit devrinden Selçuklulara kadar Anadolu’da yaşamış olsun olmasın, onun 13. yüzyılda Anadolu’ya Türkler tarafından yeniden getirilmiş olduğu, Picken’e göre kesindir (1973: 263).

Bu türkülü aşk hikayelerinde de *Dede Korkut Destanı*’ndan kuvvetli izler kalmıştır. Dede Korkut Destanı zincirleme söylenen şu atasözleri ile başlamaktadır:

“Urulaşban sular taşa deniz dolmaz.

Tekebbürlük eyleyen Tanrı sevmez.

Gönlün yüce tutan erde devlet olmaz.

Yad oğlu saklamakla oğul olmaz.

Kül tepecik olmaz, güveyi oğul olmaz.

Eski panbuk bez olmaz.

Kara eşek başına uyan (başlık) vursan katır olmaz” (Gökyay 1966: 1-3).

Aynı anlatım tekniği türkölü aşk hikayelerinde de devam etmiştir. 1960’larda Çıldırli Âşık Hüseyin ustadan tespit edilen *Latif Şah* hikayesi aşağıdaki gibi başlamaktadır:

“Dağı koysan dağ üstüne dağ olmaz.

Söğüt bar getirmez, kavakta baş olmaz.

Külden tepe, ilden oğul, zibil dağ olmaz,

Yel esende elma tek indirir.

Söz birliğı dağ oynatır yerinden,

İl yığılsa darbi giran sındırır” (Başgöz 1975: 78-82).

Atasözlerine Türkler Anadolu’ya gelmeden evvel Oğuzname denilmekteydi. Bu ad aynı zamanda, Dede Korkut Oğuznameleri gibi destana verilen addır. Örneklerden yola çıkılacak olursa, atasözlerinin eskiden destan söyleminden kopmadığı anlaşılmaktadır.

Atalay’ göre, yerleşik tarım toplumu Türklerin ekonomik hayatında da ciddi değişiklikler yapmıştır. Göçebenin en önemli savaş aracı olan at, büyük kuvveti, gücü, rüzgâr gibi koşması ile savaşta binicisinin en büyük kurtarıcısı idi. Eti ve sütü ile göçebeyi besliyordu. Tüyleri ve derisi ile göçebeyi giydirdiyordu ve yerleşik hayatta at bütün önemini kaybetmişti. Onun yerini beslenmesi kolay, dayanıklı, ağır yükler taşıyabilen, sabırlı eşek almıştı. İki kültür kaynağımız bize hayvan kullanmakta görülen bu değişimi anlamamıza yardım eden malzeme sunmaktadır. Bunlardan biri *Divan-ı Lügat –it Türk’* te bulunan 291 atasözüdür. *Divan-ı Lugat’ it Türk’*teki atasözleri, Kaşgarlı Mahmut tarafından çoğunlukla, göçebe Oğuz boylarından toplanmıştır (1947: 43-59). İkinci kaynak yine bir atasözleri külliyyatıdır ki Anadolu’da yerleşik kültürde adı bilinmeyen biri tarafından 1480 yılında derlenmiştir. Bu eser, “*Kitab-ı Atalar Bifermayed Oğullara*” adını taşımaktadır (İzbudak 1936: 16-49).

Bu iki atasözü külliyyatını karşılaştırmak bize yalnız bu iki hayvanın toplumdaki yeri üzerinde değil, başka alanlarda da değerli bilgiler vermektedir.

Divan-ı Lugat- it Türk atasözlerindeki toplam kelimeler içinde at adı yüzde 4.40 oranındadır. Kitab-ı Atalar’da bu oran yüzde 2.50 ye düşmektedir. Eşek adının bu ikinci kaynaktan kullanımı ise büyük bir sıçrama yaparak binde 68’den yüzde 2.30’a çıkmıştır. Divan’da âlet adlarının oranı yüzde 14.2 iken Kitab-ı Atalarda yüzde 22’ye çıkmaktadır. Yerleşik hayatta ekin ekmek, ekin biçmek, kağrı ve araba yapmak gibi nedenlerle alete büyük

bir ihtiyaç doğmuştur. Bu alet gereğinin etkisi başka kaynaktaki bir atasözümüzde de bulunmaktadır:

Dede Korkut kitabında *at işler er öğünür* diye geçen bir atasözü bir kaç defa kullanılmıştır (Gökyay 1936: 41-116), ama 15. yüzyıl yazmasında bu atasözü, *âlet işler er öğünür* şekline dönüşmüştür. İkinci kaynaktaki ise alet adlarının yüzde 6'sı Yunancadır. Bu yabancı ad kuşkusuz Türklerin Anadolu'da Rumlarla kültür alışverişinden gelmektedir (Başgöz 1993: 267).

Atın köylü kültüründe yerini kaybetmesi olayı Halil İnalçık'ın bir araştırması ile de desteklenmektedir. Bu önemli çalışmada İnalçık, 15. yüzyılda Batı Anadolu'da Türk köylülerden kalan terekeyi incelemiştir. Bu köylülerin miras bıraktıkları hayvanlar arasında da hiç yoktur ama, ama eşek çok sayıda yer almaktadır (1993: 174-175).

Türklerin din hayatında Müslümanlığın kabulü ile, Anadolu'da ve Ortadoğu'da Türk kültürü ile yeni din arasında bir sentez oluşmuştur.

Fuat Köprülü'ye göre, Asya'dan çeşitli zamanlarda Anadolu'ya gelen, Müslüman Türkmen Baba ve Dedeleri eski Türk şamanları idi. Türklerin eski inanış ve gelenekleri Müslümanlık içinde büyük ölçüde devam etmiş ve Anadolu Müslümanlığı böyle oluşmuştur (1929: 29-46). Burada Şamanlığın Anadolu'da kaybolmasında, pek üstünde durulmayan bir noktanın belirtilmesi gerekmektedir.

Mircea Eliade'den özetlenecek olursa, Şaman ciddi ruhsal rahatsızlıkları olan insandır. Şaman olmadan evvel sara nöbetine benzeyen bayılmalar geçirir, insan içinden kaçarmış. Şamanın cinsel yetersizlikleri de varmış ancak ciddi bir eğitimden geçip, bir törenle Şamanlık mesleğine girince evvela kendisini tedavi ediyor, sonra da başka hastaları tedavi etmeye başlıyormuş. Bu rahatsızlıkların kültürel bir tarafı elbet vardır ama bilim adamları böyle rahatsızlıkların bedensel bir sebebi olduğunu ve "*arctic hysteria*" denilen bir hastalıktan ileri geldiğini belirtmişlerdir. Onlara göre, bu histeriye Kuzey Asya'nın sert ve güneş görmeyen iklimi sebep olmaktadır. Güneş yokluğu vücutta D vitamininin oluşmasını engellemektedir ve ruhsal bunalımlara D vitamini yokluğu sebep olmaktadır (Eliade 2014: 24-27). Anadolu'nun güneşli havası başka nedenlerle beraber bu rahatsızlığı zamanla ortadan kaldırmıştır.

Anadolu'da gelişen Türk kültür sentezinde önemli bir yeri olan evliya menkıbelerine değinilecek olursa, bu menkıbeler de bize Anadolu'da Türk kültürünün değişimi hakkında önemli bilgiler vermektedir. Bu menkıbelerde Dede Korkut destanından önemli etkiler bulunmaktadır. Aşağıda verilen örneklerde bazı menkıbeler motifleriyle birlikte karşılaştırılmış ve kısaca açıklanmıştır.

2. Evliya Menkıbeleri ve Bu Menkıbelerin Motif Yapısı

Dede Korkut'daki *Deli Dumrul* hikayesinde yer alan motif zinciri Gökyay'dan özetlenmiştir:

Azrail, bir çayın üzerine köprü kurarak, köprüden geçenden de, geçmeyenden de, döğe döğe baş alan Deli Dumrul'un canını almaya gelmiştir. Azrail ile Deli Dumrul arasında şu konuşma geçmektedir:

“Azrail der ki imdi geldim ki senin canını alam, verir misin, yoksa benimle cenk eder misin? Deli Dumrul der, “Mere al kanatlı Azrail sen misin? “Evet menem” dedi. “Bu yahşi yiğitlerin canını sen mi alırsın?” dedi “Evet men alırım” dedi. Deli Dumrul der: “Mere kapıcılar kapıyı kapayın, Azraili men gen (geniş) yerde isterdim, dar yerde elime girdi” dedi. “Men seni öldüreyim, yahşi yiğitlerin canını kurtarayım,” dedi. Kara kılıcını sıyırdı, eline aldı, Azrail'i çalmaya hamle kıldı. Azrail bir güvercin oldu, pencereden uçtu gitti... Deli Dumrul etti: “Mere ben onu kor muyum doğanıma aldirmayınca”, dedi. Atına bindi, doğanını eline aldı, bir iki güvercin avlayıp, döndü” (1966: 75-82).

Bir diğer menkıbede Hacı Bektaş Veli Vilayetnamesi'nden Hünkar'ın Rum ülkesine gelişi şöyledir:

“Hacı Bektaş Rum iline güvercin donu (kılığı) ile geliyordu. Rum erenleri dediler ki, “Onu bırakmayalım. O Rum iline gelirse bizim demimiz, devranımız yürümez”. Rum erenleri kanat kanada bağlayıp, gök yüzünü kapadılar. Hacı Bektaş Veli, onların üzerinden sıçradı ve güvercin donu ile Karacaöyük'e indi; bir taşın üzerine kondu. Rum Erenleri dediler ki, n'olaydı bir er doğan kılığına girip, bu güvercini avlayaydı. Orada Hacı Tunrul denen bir er vardı. Hacı Tunrul bir doğan oldu, uçup Karacaöyük'ün üstüne geldi, süzülüp güvercin donundaki Veli'nin üstüne indi. Veli onu hemen dizinin altına alıp, sıktı, Tunrul'un aklı başından gitti” (Gölpınarlı 1964: 29-49).

Görüldüğü gibi, güvercin donunda gelmeye, doğan kılığına girmeye, güvercini öldürmeye kalkmaya her iki kaynakta da karşılaşılmaktadır. Ama benzeyiş bu kadarla kalmamaktadır, bunun yanında bir de isim vardır ki vilayetnamedeki “Tunrul” adının Dede Korkut'taki “Dumrul”la ilişkili olduğu açıktır (Boratav 1960: 31-47).

Bu motiflere ve Dede Korkut Destanı ile Veli menkabe anlatımı arasındaki dil ve üslup yakınlığını da eklemek gerekmektedir ve örneklerden de görüleceği üzere evliya menkıbelerinin bir kaynağı da Dede Korkut Destanıdır.

Bu menkıbelere kültür unsurları veren başka kaynaklar da bilinmektedir. Bunlardan biri Müslüman Veli, Eren, Baba ve Dedelerin kerametleridir. Bu kerametlerden bir kaçını örnekleyecek olursa: Ölüyü diriltmek, taştan su çıkarmak, kuru ağaçtan meyve yetiştirmek, ejderha öldürmek, gaipten haber vermek, kızı erkek yapmak, ateşe girip yanmamak bu örneklerin bazılarıdır. Bunlar masal araştırmalarında motif adı verilen küçük birimlerdir. Hepsinin uluslararası masal kataloglarında numaraları vardır. Bunların hemen hepsine Müslüman peygamberlerinin ve velilerinin menkabelerinde de rastlanmaktadır:

Peygamberimizin duası ile ölen insanlar dirilir, gözü görmeyenlerin gözü açılır, kuru hurma ağacı meyve verir. Bir avuç arpa veya pirinç dünya kadar aç insanı doyurur, İsa peygamber ölüyü diriltirmiş. Yukarıda sadece bir kısmını verdiğimiz bu motiflerin hemen hepsine, Anadolu Velilerinin menkabelerinde de rastlanmaktadır. Bunların bazılarının yanına Stith Thompson'un (1955: 58-100) masal motifleri kataloglarındaki numaraları ve adları da yazılarak aşağıda örneklerle sunulmuştur:

1. Hastayı Diriltmek

Otman Baba hastayı iyi eder, adamın konuşmasını yeniden canlandırır (Ocak 1983: 101).
Motif nu. D.1820

2. Aslan Sirtında Gezmek

Ahmet Rifai aslan sırtında gezerdi (Hasluck I 2007: 289).

Motif nu. B.557. 5.1.0

3. Ejderha Öldürmek

Selim Han, Hacım Sultan ve Ahi Evran ejderha öldürür (Gölpınarlı 1964: 87-121).
Peygamber Eliyah (Hasluck II 2007: 430) da ejderha öldürmüştür.

Motif nu. A.941.5.1

4. Kayaya Vurup Su Çıkarmak

Hasan Demir Baba (Hasluck II 2007: 380) Hacım Sultan (Ocak 1983: 214) ve Hacı Bektaş (Gölpınarlı 1964: 55), kayaya yumrukları ile vurarak su akıtırlar.

Motif nu. D.30

5. Hayvanı İnsan Yapmak

Kaygusuz Abdal bir geyiğe dokunur, geyik bir derviş olur (Hasluck I 2007: 291).

Motif nu. D.132

6. İnsanı Hayvan Yapmak

Hacı Bektaş-ı Veli Ahi Evran'ı bir ejderha yapar (Gölpınarlı 1964: 6).

Motif nu. D.141

Yukarıda tespit edilen motiflerin tek bir kaynaktan çıktığı söylenemez ama tarih ve coğrafya yakınlığına bakarak menkıbelerimize kaynaklık eden kültürlerden birinin de Müslümanlık olduğunu ileri sürebiliriz.

Hristiyan Azizlerinin menkıbeleri arasında bulunan ölüyü diriltmek, yerden su çıkarmak ve diğer kerametler bize Müslüman Azizlerinin menkıbeleri yolu ile geçmiş olabileceği gibi, Hristiyanlıkla Anadolu'da doğrudan temas etmemizle de geçmiş olabileceğini düşündürmektedir.

Birkaç örnek verilecek olursa:

Bir terzinin çok dürüst ve kocasına sadık bir karısı varmış, kadın ölmüş, İsa bu kadını nefesi ile diriltmiş. Aziz Nicolas'nın bir arkadaşı, yeniden canlandıracağından kuşkusu olmadığı için, kıralın kızını kesmiş ama canlandıramamış. Bu yüzden kellesini kaybetmek üzere iken Aziz Nicolas gelip, kıza can vermiştir (Bennett 2000: 14-17). Aziz George, ki bir Anadolu Azizidir, tıpkı yukarıda adları verilen Anadolu velileri gibi ejderhayı öldürmüştür. Fener Patrikliğinin Piri sayılan Aziz Andrew yumruğu ile kayaya vurmuş, kayadan hastaları iyi eden bir su çıkarmıştır (Megas 1958: 113).

İslam ve Hristiyanlık öncesi Anadolu ve Asya uygarlığında görülen Tanrıların ve kutsal ruhların maceraları da bizim kültürümüzde menkıbe veya menkıbe motifleri halini almıştır.

Zirmunski'ye göre,Orta Asya'da Burkut Baba denen bir velinin mezarı ziyaret edilirmiş. Burkut Kartal demektir, kartal ise, Şaman inanışlarında, insanların ve Şamanların ilk atası

olarak kabul edilen kutsal bir canlıdır. Manas destanındaki Saçlı Aziz Evliya yine Şaman devri inanışlarında görülen bir kutsal ruhun adı idi (1963: 249). Erzincan'a iki saat uzaklıkta bir tepenin üzerinde Acip Şir Gazi Semerkandi denen bir Veli'nin türbesi vardır. Bu Veliye Sultan Seydi de diyorlarmış. Hıristiyanlar bu veliye "Çiknavur" adı ile saygı duyarlarmış. Bu, Pagan devri kutsal ruhlarından biridir. Alevilere göre ise burada Hz. Ali yatmaktadır (İnan 1931: 41).

Tıpkı bunun gibi, Hristiyan Azizlerin menkabelerindeki bazı nakışlar da benzer motifler göstermektedir, hatta bu Azizlerden bir kısmı, Putperestlik devri inanışları ile doğrudan bağlantılıdır. Aziz Nikolas'ın eski Yunan Tanrılarında olan Artemis'den geldiği ileri sürülmüştür ve Aziz Elias'ın adının ise güneş Tanrı'sı Helios'la bağlantılı olduğu bilinmektedir (Anichkof 1894: 108). Ayrıca, 18. yüzyılda yaşayan Hıristiyan Aziz Dionysios ile eski Yunan Şarap Tanrısı Dionisios'un adları birbirine benzemektedir (Megas 1958: 150).

Evliya menakıp kitaplarında bulunan bu motifler o kadar yaygındır ki, bunların hangi kültürden kaynaklandığını ve bir kültürden ötekine nasıl geçtiğini araştırmanın güç ve tehlikeli bir iş olduğu tarafımızca düşünülmektedir. Yukarıda yayımlandıkları yerler verilen ejderha öldürme motifini ele alacak olursak:

"Oğuz padişahı Bayındır Han ahirete göçünce Kazan Han Beylerbeyi oldu. Ondan sonra Korkut Ata geçti. O sırada Oğuz topluluğu dağıldı. Padişahlık Selçuk boyundan Selim Hana kaldı. Bu Han, Hasan Dağı yakınındaki ejderhayı tepeledi." (Gölpınarlı, 1964, s. 73). *"Hacım Sultan Susuz'a gelirken Banaz suyunun öte yanında bir ejderhanın yattığını gördü. Yaklaşınca ejderha kükremeye başladı. Hacım Sultan bir nara attı. Mübarek ağzından bir ateş çıktı. Ejderhayı olduğu yerde yaktı. Hâla bu kaya üstünde ejderhanın kuyruğu, başı ve gövdesi görülebilir."* (Gölpınarlı 1964: 73- 87). Son olarak, İlyas Peygamber yedi başlı bir ejderhayı elindeki tahta kılıçla öldürmüştür (Hasluck II 2007: 430- 434).

Bunların kaynağını bilmesek de bizim kültürümüzde ejderhanın, dost devletin karşısına çıkan düşmanı veya İslamın yayılmasına engel olan güçleri temsil ettiği söylenebilir. Onu mağlubiyete uğratılması, öldürülmesi gerekmektedir. Bu açıklamalar ejderha motifleri zincirinin erkek tarafından görünüşüdür. Rohrich'e göre ise, ejderha kadınlar için günahı, baştan çıkarılmayı, evlilik dışı cinsel ilişkiyi tehdit eden bir güç olarak algılanan semboldür. Bunun için Rohrich; ejderha motifine aşağıdaki yorumu getirmiştir: *"Önemli olan ejderha motifinin kültürler içindeki tarihi veya onun motifleri değildir. Önemli olan mitlerde ve masallardaki bu nakışta insanoğlunun psikolojik bir sorununun açıklanmış olmasıdır. Ejderhalar bizim sorunumuzdur, bizim sorunlarımız ejderha halini almıştır"* (1980: 208-209).

Göç sırasında ve göçten sonra meydana gelen bir başka kültür değişimi ögesi tür olarak fıkralar ve geleneksel Türk halk tiyatrosu örneklerinden Karagöz'dür. Aşağıda Nasreddin Hoca ve Karagöz örneklerinden yola çıkılarak kültürel bağlamda bu değişim ve dönüşüm açıklanmıştır.

3. Nasreddin Hoca Fıkraları ve Bu Fıkraların Çeşitlenmeleri

Asya'dan Ortadoğu'ya ve Anadolu'ya göçen Türk kültüründeki yeni sentez sadece doğudan ve batıdan kültür elemanları almakla kalmamış, bu oluşum da doğu ve batı ülkelerine

kültür birimleri vermiştir. Bu kültür göndermenin en güzel örneğini Nasreddin Hoca fıkraları vermektedir.

İlhan Başgöz'den özetlenecek olursa, Anadolu'da yaşayan Nasreddin Hoca (öl.1293) adı etrafında bugün sayısı 400'e ulaşan bir fıkra edebiyatı oluşmuştur. Bu fıkralarda elbet Ortadoğu ve Balkan kültüründen gelen nakışlar yer almaktadır. Biz bu fıkraları Türkçe söyleyerek yeni bir forma kavuşturmuş, sonra da kendi kültürümüzden fıkralar da ekleyerek büyük bir külliyat oluşturmuşuz. Fıkralarda görülmektedir ki, Nasreddin Hoca Doğuya ve Batıya doğru seyahate başlamıştır. Azerbaycan'da, Türkmenistan'da ona Molla Nasreddin veya sadece Molla denilmiştir. Daha sonra, Hoca fıkraları Çin'e kadar gitmiş ve orada Apandi (efendi) hikayeleri adı altında yaşamıştır. Bu fıkralar, her gittiği kültürde elbet yeni yerel nakışlar almış, ona yeni içerikler eklenmiştir. Batıda bütün Balkan memleketlerinde Hoca tanınmış bir karakterdir. Hatta Ortadoğu'dan göçen göçmenlerle beraber bu fıkralar Amerika'ya ulaşmış ve orada Mazurdine Joe adını almıştır (1992: 7- 39) Ulaştığı her kültürde elbet o kültürden yeni nakışlar, yeni temalar ve yeni fıkralar Nasreddin Hoca'nın fıkra envanterine eklenmiş, Anadolu dan çıkan bu kültür mirası etrafında yeni sentezler oluşmuştur.

Anadolu'ya gelen değil Anadolu'da oluştuktan sonra dışarıya çıkan bu kültür göçünün başka örnekleri de vardır. 17. yüzyılın büyük şairi Karacaoğlan'ın şiirleri ve hayatı etrafında oluşan hikâyenin bir kısmı Türkmenistan'a kadar gitmiş, orada Türkmence söylenmiştir (Başgöz 1979: 7-19). Bolu çevresinde ortaya çıkan Celali isyancılarından biri olan Köroğlu'nun adı etrafında oluşan hikâye veya destan zincirinin kahramanı olan Köroğlu da Azerbaycan'da Teke Türkmenlerinin lideri haline gelmiştir. Özbekistan'da ölüp mezara gömülen bir anne Köroğlu'nu mezarda doğurmuştur ve onun için Özbekler ona Guroglu demişlerdir. Gur mezar demektir (Başgöz 1975: 19-28).

Bir diğer etkileşim de Karagöz'de görülmektedir. Bir gölge tiyatrosu olan Karagöz'ü biz, Uzak Doğu'dan Orta Doğu'ya Arap akınları ile getirildikten sonra, Hayalı-Zıll adı ile öğrenmiş, ona yeni oyunlar eklemiş, tekniğini geliştirmiş ve adına Karagöz demişiz. Bu gölge oyunu tekniğini 1810'larda Yunanlılar Türklere öğretilmiştir. Yunanlılar da bu oyuna kendi kahramanlarını, mesela Büyük İskender'i katmış, oyunun iki kahramanından Hacivat'ı kambur bir vergi tahsildarı yapmış, Osmanlı'nın kötü memuru haline sokmuştur. Ona Hacivatis adını vermiş, Karagöz'ü de Karagiosis olarak adlandırmıştır (Başgöz 1975: 27-39).

Bu kültür değişim ve dönüşümleri göçler, savaşlar ve ticaret ile gerçekleşmiş ve toplumdan topluma farklı örneklerle yeni formlara kavuşmuştur. Sözlü geleneğin statik olmadığı ve yazıya aktarıldıktan sonra bile değişime uğradığı yukarıda sunulan örneklerde görülmektedir. Bu durum Türk kültürünün zenginliğini ve ne kadar köklü bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Orta Doğu'dan Anadolu'ya göç yoluyla gelen bu içerikler Anadolu'da harmanlanarak farklı bir kültürel harmoni kazanmış buradan da diğer milletlere kadar yayılmıştır. Tarihin en eski topluluklarından olan Türklere, bu sözlü ve yazılı geleneğin en büyük yaratıcılarından olup, başka milletleri de etkileyen zengin kültür içeriklerine sahip olmuştur.

Sonuç

TÜRÜK

Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi
2023, Yıl 11, Sayı: 32
Issn: 2147-8872

Kültür göçlerinde veya kültür etkilenmelerinde önemli olan nokta göçüp gelen öğelerin yeni sosyal çevrede kabul edilmesi için bir gereksinmeyi karşılama ve yeni toplumda önemli bir fonksiyonunun olmasıdır. Bu durumu bir örnekle açıklayacak olursak:

Türkler Anadolu'ya göçünce 15. yüzyıla kadar dillerinde Yunanca ve İtalyanca menşeli denizcilik terimleri görülmemiştir. Türkler 1458'de Sinop, 1461'de Trabzon, 1522'de Rodos, 1571'de Kıbrıs fethedilince Karadeniz'e ve Akdeniz'e açılmak zorunda kalmışlardır, bunun için Fatih Sultan Mehmet büyük gemilerden oluşan bir donanma yaptırmaya karar vermiştir., bu dönemde Galata Cenevizlilerin ticaret merkezi idi ve gemi endüstrisi onların elinde bulunmaktaydı. Daha yetkin oldukları için mevcut dönemde Türklere gemi yapmayı Yunan ve İtalyan ustalar öğretmişti. Bu vesileyle yani değişen sosyal şartlarla beraber, balıkçılık ve denizcilik terimleri de Türkçeye büyük oranda bu milletlerden girmiştir. Bu terimleri de örneklendirecek olursak bunlar: Anafor, poyraz, keşişleme, lodos, körfez, liman, fener, mendirek, tersane, ıgırıp, halat, pusula, siya, vardiya, kumanya, varil, dalyan, olta, alabanda, fırkata, kamara, güverte, halat, borda, alarga, fener, peksimet, dalyan, sünger gibi sıkça kullanılan kelimelerdir. Bu terimlerin sayısı 780'i bulan tam listesi Kahani-Tietze (Kahani-Tietze, 1958: 27-39)'nin kitabında yer almaktadır.

Sözlü gelenek ürünlerinin, mesleki terminolojinin, sosyal hayat içinde kullanılan birçok kavramın kültürel etkileşim sonucunda bir toplumdaki diğerine geçtiği gerçeği yadsınmamaktadır. Bu bağlamda, göç sonundaki etkileşimle kaynaşan ve dönüşen kültürel değer normları içinde bulunduğu toplumun sözlü ve yazılı kültür hazinesi konumuna gelmiş, günümüze kadar ulaşmıştır.

Kaynaklar

- Adivar, Adnan (1964). *Tarih Boyunca İlim ve Din*. İstanbul: Remzi Yayınevi.
- Anichkof, Eugene (1894). *St.Nicolas and Artemis. Vol.5*. London: Folklore Publishing.
- Atalay, Besim (1947). *Divan-ü Lugat-it Türk Tercümesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Layos, Vargyas (1983). *Ballads and The European Ballad Traditions*. Budapest: Académiai Kiado.
- Başgöz İlhan (1979). *Karac'oglan Turkmenistan'da*. İstanbul: Ulusal Kültür Yayınları.
- (1966). *Dream Motif and Shamanistic Initiation*. Taivan: Asian Folklore Studies1.
- (1975). *Köroglu Düzeni*. Ankara: Özgür İnsan Yayınları.
- (2003). *Proverb Image, Proverb Mesage and Social Change in Cognition, Comprehension and Communication*. Bloomington: Schneider Verlag Books.
- (2000). *Gosandan Ozana*. Ankara: Folklor/Edebiyat, (24), 129-134.
- (1992). *Nasreddin Hoca. Geçmişten Günümüze*. İstanbul: Pan Yayınevi.
- Boratav, Pertev Naili (1960). *Véstiges Oghous dans la tradition Betkaşi Acten de sciences anthropologiques et ethnologiques*. Paris: Tome II.

- Bennett, William (2000). *The True Saint Nicholas*. Indiana: Howard Publishing.
- Eliade, Mircea (2014). *Şamanizm*. Ankara: İmge Yayınevi.
- Gökyay, Orhan Şaik (1966). *Dedem Korkudun Kitabı*. İstanbul: Milli Eğitim Yayınları.
- Gölpınarlı, Aabdulbaki (1992). *Alevi Bektaşî Nefesleri*. İstanbul: İnkılap Yayınevi.
- (1964). *Vilayetname Hacı Baktaş-ı Veli*. İstanbul: İnkılap Yayınevi.
- Hasluk, Frederick William (2007). *Christianity and Islam under the Sultans*. Vol. I, New York: Hasluck Publishing.
- (2007). *Christianity and Islam under the Sultans*. Vols. II. New York: Hasluck Publishing.
- İzbudak, Veled Çelebi (1936). *Atalar Sözü*. İstanbul.
- İnalçık, Halil (1993). *The Middle East and the Balkans under The Ottoman Empire*. Vol. 9. Bloomington: Indiana University Turkish Studies and Turkish Ministry of Culture Joint Series.
- Kahani, Renee ve Tietze Andreas (1958). *The Lingua Franca in the Levant, Turkish Nautical Terms of Italian and Greek Origine*. Urbana: University of Illinois.
- Knappert, John (1985). *İslamic Legends*. Vols. 2. Leiden: E.J.Brill.
- Köprülü, Mehmet Fuad. (1929). *Influence du Chamanism Turco-Mongol Sur Les Ordres Mystiques Musulmans*. İstanbul.
- Megas, Georgios (1958). *Greek Calender Cusstoms*. Athens.
- Ocak, Ahmet Yaşar (1983). *Bektaşî Menkabelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri*. İstanbul: Enderun Yayıncılık.
- Picken Laurence (1973). *Folk music Instruments of Turkey*. Toronto: London Oxford University.
- Propp, Vladimir (1968). *The Morphology of Folktale*. (Türkçe çevirisi Sema ve Kadri Rifat, Masalın Biçimsel Yapısı). Austin: University of Texas Press.
- Radloff, Vasili Vasilievich (1866-1904). *Proben der volksliterature der turkischen Stamme Südsibiriens und Dsungarischen Steppe*. 10 cilt. St. Petersburg.
- Rohrich, Lutz (1980). *Problems of Dragon Lore*. (edited by Linda Degh and Nikolai Burlakoff). Bloomington, Indiana: Carl Lindahl& Trickster Publishing.
- Sherif, Muzafer (2015). *The Principles of Social Psychology /Group Conflict and Co-Operration*. New York: Psychology Publish.
- Lewis, Bernard and Lambton, Ann (1977). *The Cambridge History of Islam, Islamic Society and Civilisation*. Volume 2B. London: Cambridge University Press,
- Thompson, Stith (1955). *Motif Index of Folk Literature*. Vol. 4. Bloomington: Indiana

University Press.

----- (1977). *The Folktale*. Berkeley, Los Angeles: University of California Press.

Zirmunski, Victor (1969). *On the Comparative Study of the Heroic Epic of the Peoples of Central Asia*. Vol. VI. Moscow: Proceedings of XXV International congress of Orientalists.